

Egy független gondolkodó emlékei Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1987 – Személyes történelem*, Nap Kiadó, 2017.

Egy könyv recenzense viszonylag ritkán szokta azzal a felszólítással kezdeni beszámolóját, hogy „nézzük először közelebbről a kötet borítóit”! Én most, Kiss Gy. Csaba új könyvéről (*Harminc év után: 1987 – Személyes történelem*) szóló írásomban mégis ezt fogom tenni, mert mind az első borító fényképe, mind pedig a hátsón kiemelt szöveg telitalálat a maga nemében, azaz a funkcióját illetően. Az első borító fényképén a szerző nagyjából három évtizeddel ezelőtti portréja látható: szuggesztív kifejező-magyarázó erő sugárzik róla; tekintete, gesztusa, lendülete a jó szónok és a jó tanár egyszerre megnyilvánuló meggyőző képességét demonstrálja. A hátsó borítón kiemelt gondolat pedig azért fontos, mivel az egész kötet egyik meghatározó szellemi és politikai gondolatvilága forog körülötte. S ne feledjük: Kiss Gy. Csaba már több mint három évtizede – szemben bizonyos politológusi és politikai körök kisajátító áltudományoskodásával – észrevette, sőt: világosan látta és le is írta az egyik legveszedelmesebb (máig működő), rejtett közösségi – ideológiai és politikai – csapdát: „1987-ben [...] már széltében-hosszában járta a 'demokratikus ellenzék' szóösszetétel. Nem tudok róla, hogy ebben a névsorban szerepeltem volna. De érdemes megkérdezni: mi vagy ki döntött erről? Ki és milyen alapon tartozott az így megnevezett közösséghez? Beszélhetünk-e egyáltalán pontos meghatározásról? Egy erről az időszakról írt 1995-ben megjelent monográfiában még csak kísérlet sincs a fogalom definíciójára. Létezett volna valaminő csoport, netalán titkos szervezet, amelynek fölhatalmazása lett volna meghatározni? És kitől kapta volna a mandátumot erre? Mi tett volna valakit a 'demokratikus ellenzék' tagjává? Fölvatás, kinevezés? Részvétele bizonyos tevékenységi formákban, esetleg nyilatkozat alapján, vagy lett volna egy testület, amely erről döntött?” – Ugye – különösen ma már – érezzük és tudjuk, hogy e költői kérdés és körülírás nem igényel ennél beszédesebb magyarázatot, hiszen éppen a *közös élményre* utalásban van a stilisztikai, valamint – jelen esetben – a politikai és morális ereje.

Lendületes és tartalma szerint máris feszültséget indukáló ez a belépő Kiss Gy. Csaba könyvében,

amely – a címbeli utalás erre vonatkozik – a Lakiteleki Találkozó (írhatjuk nagy kezdőbetűkkel is, hiszen már intézményesült az évtizedek múlásával) 30. évfordulójára jelent meg. A kötetet végigolvasva megállapíthatjuk azt is, hogy a szerző meggyőzően és végig bírja intellektuális erővel: lapról lapra viszi tovább az olvasó figyelmét, elegánsan szellemes, mégis pontos, higgadt, jól dokumentál, és nagy tanári-előadói gyakorlattal, szépen megvalósuló könyvnyelvével eleveníti fel élményeit.

Pedig nem éppen könnyed ügyekről, témákról van szó ebben a könyvben. Sőt, éppen ellenkezőleg: a legújabb kori magyar politikai és szellemi élet egyik legsúlyosabb témájáról: a „rendszerváltozást” (használnunk e fogalom helyett más szót, például „fordulatot” – javasolja a szerző), szóval az ezt közvetlenül megelőző néhány évről: középpontban az 1987. szeptemberi Lakiteleki Találkozóval, s a hozzá vezető útról, utakról. Természetesen Kiss Gy. Csaba magántörténelme szerint (miként ezt a tény jelzi is az alcímben).

Szerzőnk tudós ember és – *valóban* – független politikai gondolkodó. Továbbá elsőrangú szervező és lendületes kezdeményező. (Volt hagyományos értelemben vett politikus is, ám erről a porondról viszonylag hamar távozott.) József Attila-díjas irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora (művelődéstörténészként), egyetemi oktató (nemcsak a ELTE-n, de Zágrábban, Nyitrán, Prágában és Varsóban is), a kelet-közép-európai térség elsőrangú szakértője, több idegen nyelven beszélő elismert professzor, széles körű kitekintéssel és kapcsolatrendszerrel. Mindamellet – jeleztük már – érvényesen szóló politikai gondolkodó, a magyar (úgynevezett) rendszerváltozás prominens szereplőinek egyik különösen éber és kényes ízlésű reprezentánsa.

Szóban forgó könyve olyan visszaemlékezés, amely saját és máshonnan származó hiteles dokumentumokra alapozódik. Valóban „személyes történelem”.

Először is a kezdeteket, a „vándoréveket”, a „készülődés” idejét eleveníti föl: mint fiatal diplomás értelmiségi mit tudott kezdeni meglévő tudásával, és hogyan tudta idehaza és Európában gyarapítani ezt a szaktudást. Hogyan kereste és lelte meg rendre a „kis szabadságmezőket”: folyóiratokat, kisebb-nagyobb közösségeket, az Írószövetséget;

s hogyan álltak ki a hasonlóan gondolkodó eszmétársakkal a *demokratikus és nemzeti* ügyek mellett, illetve hogyan hoztak létre maguk is efféle ügyeket védő és alakító szervezeteket. A mára már legendássá vált nyolcvanas évek (különösen az évtized második fele) zsúfolva volt az e körbe tartozó eseményekkel, és Kiss Gy. Csaba nélkül aligha voltak, lehettek volna olyanok, amilyeneknek végül megismertük őket.

„Szoktam mondogatni – írja egy helyütt (s ezt talán kevesen tudják róla) –, engem politikailag Lengyelország szocializált.” Nemcsak politikailag, tehetjük hozzá, hanem egész kelet-közép-európai érvényű kulturális horizontját tekintve is. Már a hetvenes évek végétől „lengyel tükörben” nézte Magyarországot. Tudósként, tanárként, politikai gondolkodóként is. S e köré a centrális program köré tevődtek, rakódtak, szerveződtek a környező közép-európai, főként szláv gyökerű kulturális, történeti, politikai és jelentéstartó tudások és tapasztalások. A cseh, a szlovák, a délszláv. S nyugatról – főként – a német és a francia.

Külön fejezetet kapnak ebben a visszapillantásban a honi események közül az Írószövetségért tett erőfeszítései, a Tiszatáj folyóirat melletti demonstrációk, s a fényes, nagy haditett: a Bethlen Gábor Alapítvány létrejötte és működtetése, az ebben (ezekben) a folyamatokban játszott személyes részvétele, személyre szabott szerepei. Felejthetetlen – még nekem is, aki mint hallgató jelen voltam – az Írószövetség 1986. novemberi közgyűlése a Vigadóban, ahol szerzőnk olvasta fel a politikai és szellemi ellenzékben lévő írói közösség proklamációját. Azt írja most erről a pillanatról: „úgy éreztem, mi is egyenlő fél vagyunk. Mintha bent egy különös szabadságszigeten talált volna magát az ember.”

Kiss Gy. Csaba – nagyon helyesen – sem a hagyományosan semmitmondó „jobb-bal”, sem a használhatatlanná koptatott „urbánus–népi” egymásnak feszülés dimenzióival nem bíbelődik túl sokat. Ő egy általánosabban, mondhatnánk: egyetemesebben, tartalmasabban és mégis egyszerűbben megmagyarázható politikai, erkölcsi és kulturális azonosító jelrendszert használ ön- és csoportdefinícióként. „Ha a közös nevezőket keresnénk a mi csoportunk gondolkodásában, visszatekintve a következőket mondanám minden sorrendiség nélkül: társadalmi igazságosság, demokratikus szabadságjogok, nemzeti kérdés (a magyarság helyzete itthon és a szomszédságban).” Ugye: ez *magyar* és *demokrata* gondolkodás. Aligha kell ennél világosabb, érthetőbb, másfelől

egyetemesebb önmeghatározó deklaráció. (Másképp: az akkor még mindig regnáló kommunista hatalom, illetőleg a hirtelen veszedelmes konkurenciát maga mellett látó úgynevezett „demokratikus ellenzék” számára fejtörést okozó új társadalmi és eszmei-szellemi valóság.) Kiss Gy. makacsul azt gondolta mindvégig, hogy „a törvényes kereteket elfogadó, a hatalom által elismert független térre van szükség és független sajtóra”. (Újabb hívószó a fentiek mellé: *független*.) Idegenkedett minden nem ebbe a gondolkodási mintába vágó akár részleges eltéréstől (például még Pozsgay Imre hivatalos jelenlététől is Lakiteleken).

Ennek a könyvnek – természetesen – a legizgalmasabb és több pontján a legszebb fejezetei, részei a Lakiteleki Találkozó megszerveződésének és a találkozó menetének a leírásai. Ahogyan például bemutatja a hét fő szervezőt (hosszan, szépen és nagy megbecsüléssel ecsetelve pályájukat és érdemeiket). Név szerint ők a következők voltak: Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Lezsák Sándor, s a hetedik: ő maga. A helyszín: Lakitelek. Ez az egyszerű községnevű szimbolikus jelentést kapott, amikor – a korábbi írói összejeveteleket is ide számítva – Lezsák Sándor, a helyszíngazda révén a magyar demokratikus szellemi és politikai törekvések egyik fő fóruma lett. 1987. szeptember 27-én (vasárnap) a Bíró Zoltán által felolvasott záró nyilatkozatban hangzott el, hogy szükség van olyan fórum létrehozására, amely a párbeszéd lehetőségét kínálja „minden tiszta szándékú magyar demokratának, aki a nemzet ügyét, a magyarság jövőendő esélyeit a szívében viseli”. Mondanunk sem kell, hogy ez a deklaráció már fogalmi készletét tekintve is a Magyar Demokrata Fórum mint politikai tömörülés előképe, legalábbis afelé mutat. S az esztendő főlemelő eseményeinek záróakkordjaként decemberben osztották ki (az előző évben alapított) Bethlen Gábor Alapítvány díjait az Országos Széchényi Könyvtár dísztermében. Érezhetően történt valami az országban. Olyannyira, hogy nemsokára szárba szökkent mint politikai tömörülés, később párt: a Magyar Demokrata Fórum (amelynek vezérkarában egy ideig szerzőnk is tevékenykedett).

Kiss Gy. Csaba – utaltunk már rá – nemigen tud megbarátkozni a késő Kádár-kori „két pólusú ellenzék” konstrukciójával, mint ahogyan a „népi tábor” elnevezéssel sem. Már Lakitelek előtt, majd később is kétségbe vont a „demokratikus ellenzék” mérvadó politikai szerep-kisajátításának jogosságát,

másfelől a „népi tábor”-fogalom szociológiai és politikai identitásának szilárdságát és értelmezhetőségét. E fogalmak helyett a *nemzeti demokrata* fogalmat és cselekvési teret ajánlja, amely történelmileg és aktualitását tekintve is releváns. (Persze nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a „radikális demokrata” [vö. „urbánus”] gondolkodás úgyszintén történelmi képződmény már legalább száz éve.)

Úgyszintén tanulságosak a könyv vége felé (a *Ködképek és délibábok, nemzetek és Közép-Európa* című fejezetben) a magyarság fogalmáról, illetve az ezzel szorosan összefüggő történelmi örökségről – kiemelt hangsúllyal: a közép-európai nacionalizmusokról, azok múltjáról és jelenéről – szóló fejtegetések, mint-hogy „csak ebben a kontextusban lehet megérteni a magyar nemzeti identitás dilemmáit”. Például a

számos, legalábbis többféle *nemzet* fogalom értelmét és értelmezését. Azt az álláspontot képviseli – ami tudományosan is megalapozott –, hogy „a magyarság mindenekelőtt nyelvi-kulturális közösség, melynek létrejöttében különösen fontos szerepet játszott a történelmi tényező”. Ezt a létállapotot „el kell különíteni a politikai-állami egység fogalmi dimenziójától”. Létezik tehát „a különböző állampolgárságú és lakóhelyű magyarok számára egy közös identifikációs keret, ha úgy tetszik, egy nyelvi-kulturális etnikai haza, melynek határai függetlenek a politikai határoktól”.

Mindenesetre fejezzük be most azzal, hogy „Lakitelek” szellemisége – aligha lehetne ez másként – mind a ma napig tovább élt és él Kiss Gy. Csaba gondolkodásában.

Monostori Imre

Nagy István János: Irinyi József-emléktábla (Budapest, 1965)